

به نام خدا

جرم شناسی

(طرح مباحث نوین در دانش جرم شناسی)

دکتر هادی کرامتی معز

مدرس دانشگاه تهران (دانشکده گان فارابی)

درآمد

جرم شناسی^۱ با رویکردی غیرعلمی از پیشینه‌ای طولانی برخوردار است^۲ ولی تولد آن، به عنوان یک رشته علمی مستقل علوم انسانی، به ربع آخر سده نوزدهم و ورود آن، به عنوان یک ماده درسی و قلمرو آموزشی مستقل، به دانشگاه‌ها، به اوایل سده بیستم باز می‌گردد^۳.

جرم شناسی در اروپا متولد شد، ولی در آمریکای شمالی (ایالات متحده آمریکا و کانادا) به توسعه و شکوفایی کامل خود رسیده است. توسعه جرم شناسی، خود؛ گواه جهانی بودن این رشته است که در محل و نقطه تلاقی حقوق کیفری و علوم اجتماعی قرار می‌گیرد^۴. مواجهه با علت جرم و پاسخ دهی به ریشه‌های بزهکاری به جای مبارزه با معلول، اندیشه‌ای بود که توسط سزار لومبروزو^۵ بنیانگذار مکتب تحقیقی مطرح و مبانی پیدایش

1. Criminology

۲. بدین شکل که در دوره غیرعلمی جرم شناسی شماری از اندیشمندان از جمله سزار بکاریا و ژرمی بنتام بدون مشاهده و از رهگذر ذهنیت گرایی در زمینه علل بزهکاری و چگونگی پاسخ دهی به آن نظریه پردازی نموده‌اند (نیازپور، امیرحسین؛ **علوم جنایی: مفهوم و گونه‌ها**، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال دوم، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۶، صص ۹۸-۹۹). جرم شناسی به اعتبار یک رشته مستقل علمی، جوان است، معهذاً ریشه‌ای کهن در تاریخ طولانی زندگی بشریت دارد، قرن هاست که متفکران به طور پراکنده و خالی از نظم و انسجام در مقام تحقیق از علل وقوع بزهکاری برآمده‌اند تا دورانی که چندان از آن دور نیستیم، این پژوهش‌ها به پایه علمی به معنای دقیق کلمه، استوار باشد؛ فلسفی یا مذهبی بوده است (کی نیا، مهدی؛ **مبانی جرم شناسی**، جلد اول، چاپ هجدهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۷، ص ۳۴۵).

۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **درباره آموزش جرم شناسی**، دیباچه در جرم شناسی، ژرژ، پیکا؛ چاپ چهارم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۵، ص ۱۹.

۴. پیکا، ژرژ؛ **جرم شناسی**، برگردان علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ چهارم، تهران: تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۵، ص ۳۰.

5. Cesare Lombroso.

دانشی به نام جرم شناسی که مستقل از حقوق کیفری است را بنیان نهاد. در سال ۱۸۸۵، رافائل گاروفالو^۱ کتابی را با نام جرم شناسی به چاپ رساند^۲ و این عنوان را به رشته مطالعاتی جدید خود قرار داد.

تفکرات مکتب تحقیقی بیشتر بر اساس آمار و به صورت تجربی می‌باشد که نمونه بارز آن را «کتله و گری» در مکتب جغرافیای جنایی^۳ در تاریخ جرم شناسی گسترش دادند که به تبع آن‌ها، بعداً نظریه پردازان دیگری همچون لومبروزو با روش علمی و تحقیقی به گمانه زنی در مورد علل وقوع جرایم پرداختند، ویژگی اصلی این مکتب مبتنی بودن آن بر آزمون - خطا است.

لومبروزو (۱۸۳۶-۱۹۰۹) جرم شناس ایتالیایی قرن نوزدهم می‌باشد که دیدگاه اجتماعی داروین را اقتباس نمود، مفهوم شباهت به نیاکان را گسترش داد و نخستین کسی بود که اصول علمی را برای مطالعه بزهکاران به کار برد (الستی، ساناز؛ جرم شناسان پیشرو، چاپ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۸۸، ص ۱۵۲). در سال ۱۸۷۶ کتاب «انسان (مرد) بزهکار» توسط لومبروزو منتشر شد که نقطه آغاز و به عبارتی منشور «جرم شناسی علمی» تلقی می‌شود (پرادل، ژان؛ تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ نهم، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۳، ص ۹۷). این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده است، برای اطلاعات بیشتر تر. رک به لومبروزو، سزار؛ انسان بزهکار، ترجمه مجتبی فرهمند، محمد سعید شفیعی و اکرم امیرخانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۴۰۰ و هم چنین لومبروزو، سزار؛ انسان بزهکار، ترجمه میثم روشنی، چاپ اول، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۴۰۱.

1. Raffaele Garofalo

رافائل گاروفالو (۱۸۵۲-۱۹۲۴) شاگرد سزار لومبروزو، قاضی و رییس دادگاه شهر ناپل در ایتالیا بود. وی نظریه اراده‌ی آزاد را رد نمود و اعتقاد داشت که تنها جرم در صورتی که با روش‌های علمی مطالعه شود قابل درک خواهد بود (الستی، ساناز؛ پیشین، ص ۱۰۶).

۲. دانش، تاج زمان؛ مجرم کیست؟ جرم شناسی چیست؟، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۹۳، ص ۱۵.

۳. مکتب جغرافیای جنایی حاصل تلاش‌های آندره میشل گری و آدولف کتله است، مطالعات آن‌ها بر روی آمار جرایم در فرانسه است، این مکتب برای نخستین بار از آمار جنایی جهت مطالعه رفتارهای مجرمانه و قواعد حاکم بر آن استفاده نمود و شکل گیری آن به حدود سال‌های ۱۸۳۰ برمی‌گردد. گری مفهوم آمار اخلاقی را مطرح کرد و کتله به شکل دقیق‌تری برخی از قواعد حاکم بر آمار جنایی را استخراج نمود (پاک نهاد، امیر؛ اصول جرم شناسی، چاپ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۴۰۱، ص ۷۳).

فهرست منابع / 5

مکتب تحقیقی لمبروزو گرچه معایب فراوانی داشت اما راه را برای تحقیقات بعدی گشود، انتقادهایی که متوجه این مکتب شده است، عبارت است از اینکه (۱) لومبروزو تحقیقات خودش را در گستره محدود و بر روی اشخاص اندکی انجام داد، اما نتیجه‌های گسترده‌ای گرفت. بنابراین مبنای کار وی مستحکم و قابلیت تعمیم به سایر اشخاص را نداشت. (۲) لومبروزو فقط به یکی از عوامل بزه یعنی عامل فیزیکی و جسمانی توجه داشت و از جنبه‌های بیرونی آن غافل ماند. (۳) طبقه بندی نادرست مجرمان و قائل شدن به فطری بودن ارتکاب جرم و ایده مجرم بالفطره که با قواعد علمی و منطقی سازگاری نداشته و نمی‌توان آن را به صورت یک قاعده علمی و کلی ارائه کرد. (۴) توجه افراطی به مجرم و کم توجهی به جرم و بزه‌دیده. به زعم نگارنده اهمیت شخصیت لومبروزو در جرم شناسی نه به جهت نظریات وی، بلکه از این رو است که پس از شیوه مطالعات تجربی او، جرم شناسی به عنوان یک دانش مستقل در علوم انسانی معرفی شد.

بعد از جنگ اول جهانی، واکنش علیه افکار لومبروزو متجلی شد. این واکنش که تحت تأثیر کشفیات و نظریات زیگموند فروید^۱ و تعمیم آن‌ها قرار داشت، همه چیز را یک بار دیگر زیر سؤال برد. این دوره، در سال ۱۹۳۴ با ایجاد «جامعه بین‌المللی جرم شناسی» به کمک «دی تولیو»^۲، جرم شناس ایتالیایی، پایان یافت. دوره جدید، دوره‌ی تنظیم نظریه‌ها است و برگزاری نخستین کنگره بین‌المللی جرم شناسی^۳ نیز گواهی بر این امر است. مطالعه شخصیت بزه‌کار، موضوع اصلی این کنگره بود. دومین کنگره بین‌المللی جرم شناسی^۴، بعد از توقف جدید در برگزاری کنگره‌ها که به لحاظ جنگ دوم جهانی بود، نقطه عطفی در تحول و گسترش جرم شناسی است. هدف برگزار کنندگان دومین کنگره بین‌المللی، اعطاء هویت علمی مستقل، یکپارچه و چندبعدی به جرم شناسی است.^۵

بنابراین، جرم شناسی علمی است که جرم را از زوایای مختلفی بررسی می‌کند و شاخه‌های متنوعی دارد که هر کدام از این شاخه‌ها وابسته به دانش خاصی است. از این رو، جرم شناسی را باید علم چند بعدی نامید که داده‌های هر یک از علوم با یکدیگر

1. Sigmund Freud: 1856-1939

2. Di Tullio

۳. شهر رم - ۱۹۳۸.

۴. شهر پاریس - ۱۹۵۰.

۵. نجفی ابرندآبادی، علی حسین و هاشم بیکی، حمید؛ *دانشنامه جرم شناسی*، چاپ سوم، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۳، ص ۱۱۴.

ترکیب یافته و جرم شناسی را تشکیل می‌دهند، مهم‌ترین علومی که به ترتیب در ترکیب جرم شناسی نقش به سزایی دارند عبارت از زیست شناسی، جامعه شناسی^۱ و روان شناسی است، جرم شناسی ابتدا با زیست شناسی جنایی شروع شد و پس از آن جامعه شناسان به این نتیجه رسیدند که محیط و طبقات اجتماعی بر عملکرد فیزیکی و روانی اشخاص تأثیر دارد و بر تحقق جرم نیز مؤثر است. مکاتب و نظریه‌های گوناگونی در جامعه شناسی جنایی به وجود آمد مانند: مکتب شیکاگو، سوسیالیستی، تعامل گرا، معاشرت‌های ترجیحی، دفاع اجتماعی، فشار، تعارض فرهنگی و... اما هیچ کدام از این مکاتب نتوانستند علت تامه را توجیه کنند زیرا هر یک از آن‌ها به عامل خاصی توجه داشتند، حال آن که علت شناسی جرم ناشی از یک عامل نیست، برای توفیق در این راه باید مکاتب در یکدیگر ادغام شوند و تحقیقات مشترک انجام بشوند، چرا که علوم میان رشته‌ای چنین اقتضایی دارند.

درس جرم شناسی و دروس مرتبط به آن، مانند هر ماده درسی دیگر نیاز به یک کتاب منبع دانشگاهی دارد که دانشجویان با مطالعه آن، با مفاهیم، روش شناسی، نظریه‌ها، علت شناسی بزه و ارائه راهکارهای پیشگیری از آن آشنا شوند. با این وصف، کتاب پیش رو به عنوان کتاب درسی نگارش و به زیور چاپ رسیده است. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته حقوق در همه مقاطع تحصیلی به عنوان یکی از منابع درس جرم‌شناسی مفید خواهد بود.

لازم به توضیح است که سیر تاریخی دانش جرم شناسی در ایران بیانگر این است که جرم شناسی در کشور ما هنوز ساحت قرن نوزدهمی دارد و جرم شناسی ایرانی بیشتر متأثر از تفکرات لومبروزو است و هنوز در کلاس‌های دانشگاه، نظرات و

۱. این تأثیرپذیری جرم شناسی از جامعه شناسی بیشتر است، زیرا جرم شناسی در پی رفتارهای کجروی است و این موضوع دقیقاً یکی از حوزه‌های مطالعاتی جامعه شناسی است و جرم شناسان در مطالعه چنین رفتارهایی از روش شناسی جامعه شناسی بهره می‌برند و از دستاوردهای مطالعات آن خوشه می‌چینند (قماشی، سعید؛ از جرم شناسی علت شناختی تا جرم شناسی شناختی، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۱۸، شماره ۷۰، تابستان ۱۳۹۴، ص ۲۵۰)، برای اطلاع بیشتر از مجموعه مطالعات کجروی و کنترل اجتماعی و طرح بحث آن در جامعه شناسی ر.ک به سلیمی، علی و داوری، محمد؛ جامعه شناسی کجروی، ویراست دوم، چاپ ششم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.

فهرست منابع / 7

تفکرات لومبروزویی را به دانشجویان منعکس می‌کنند و به عبارتی کلید واژه جرم شناسی دانشگاهی در ایران «سزار لومبروزو» است، با این وصف مباحث و نظریه‌های جرم شناسی کلاسیک (جرم شناسی جریان اصلی) در کتاب‌ها و مقالات فراوانی به فارسی به رشته تحریر آمده است، از این رو نگارنده در فصول دوم و سوم کتاب، به طرح و تبیین مباحث جدید در دانش جرم شناسی پرداخته که به عنوان منبع درس «جرم شناسی نظری» برای مقطع دکتری تخصصی رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی و هم چنین بر مبنای تحولات ایجاد شده در برنامه درسی مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق کیفری و جرم شناسی می‌تواند به عنوان منبع اصلی درس‌های «جرم شناسی» و «جرم شناسی نظری» و منبع کمکی درس‌های «جرم شناسی پیشگری»، «جرم شناسی جرایم و جنایات بین‌المللی» و «جرم شناسی بالینی» قابل استفاده باشد.

هم چنین مباحث مطروحه در کتاب حاضر می‌تواند زمینه مطالعه و پژوهش برای نگارش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری رشته حقوق کیفری و جرم شناسی به ویژه برای دانشجویان علاقه‌مند به حوزه جرم شناسی فراهم کند. همین‌طور فصل اول کتاب با ادبیاتی متفاوت با هدف آشناسی با جرم شناسی برای دانشجویان کارشناسی حقوق به عنوان منبع درس «جرم شناسی» نگارش شده است.

در پایان این فرصت را غنیمت شمرده و از همه اساتید پیش‌کسوت در حوزه جرم‌شناسی که پیشگام بوده‌اند و در این زمینه قلم زده‌اند، به ویژه استاد دکتر مهدی کی‌نیا (معلم اول جرم شناسی در ایران) و استاد دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی (خورشید درخشان آسمان جرم شناسی ایران) و هم چنین دکتر سید محمود میرخلیلی، دکتر فرید محسنی، دکتر اسمعیل رحیمی نژاد و دکتر مهرداد رایجیان اصلی به پاس سال‌ها تلاش برای ارتقای دانش جرم شناسی در ایران سپاسگزاری نمایم.

هم چنین از استاد عزیز و ارجمند آقای دکتر عباس منصورآبادی که همواره مشوق اینجانب بودند، قدردانی ویژه می‌کنم، همین‌طور از دوست عزیز جناب آقای دکتر عباس قاقاهانده پژوهشگر جرم شناسی بابت ارسال منابع بروز خارجی و هم چنین پیگیری‌های ایشان در چاپ این اثر سپاسگزاری می‌نمایم.

از حسن اعتماد مدیریت نشر وزین «شرکت سهامی انتشار» به ویژه جنای آقای امیر
راسخی نژاد که با وجود محدودیت‌های فراوان این روزهای حوزه چاپ در کشور، از
انتشار این اثر حمایت کردند، سپاسگزاری می‌نمایم. از همه اساتید نکته‌سنج و دانشجویان
عزیز استدعا دارم بر اینجانب منت گذاشته و در جهت غنی‌تر شدن این نوشته، انتقادات و
پیشنهادهای خود را به آدرس ایمیل اینجانب ارسال کنند^۱.

با درود فراوان بر روح پر فتوح پدر بزرگووارم و سپاس بی‌کران از مادر مهربانم که اگر
آدمه در دام از دعای خیرشان است.

هادی کرامتی معز

۱۵ بهمن ماه ۱۴۰۱ خورشیدی

ف با میلاد با سعادت اُذُن الله الواعیه حضرت

امیرالمؤمنین علی علیه السلام